

Ferencz e. Győző

KÖNYVEK 1956 ZALAI ESEMÉNYEIRŐL

Az 1956-os forradalom után fél évvel már megjelent egy Fehér könyv című vékony helyi kiadvány, amely a Kádár-korszak alapvetésének megfelelően – 56-ban ellenforradalom volt - nem tartalmazhatott mást, mint az események egyoldalú bemutatását. Olykor a Zalai Hírlap, főképp az évfordulón, közölt visszaemlékezéseket a forradalmi, szabadságharcos napokra az akkori értelmezésnek megfelelően.

Víszont 1990-et követően egymás után olvashattuk, mindenek előtt a Zala Megyei Levéltár tudós történészeinek jóvoltából, legutóbb pedig a Zala Megyei '56-os Hagyományörző Egyesület szerkesztőinek összeállításában, majd a Göcseji Múzeum és az Europe Vision Bt kiadásában, a tartalmasabbnál tartalmasabb, okadatolt köteteket. Nem lesz haszontalan, és nem csak az 50. évforduló miatt, ha újra kézbe vesszük őket, amolyan összegzőként, a megjelenésük sorrendjében.

Csomor Erzsébet 1956 Zalaegerszegen

A 14 fejezetből és 7 alfejezetből álló és az Egerszegi füzetek sorozat 7. köteteként 2001-ben megjelent 171 oldalas könyv, amelyben 16 oldalt tesz ki a 257 eredeti okmányt fősorakoztatató jegyzet, nem szorítkozik csupán az események fősorakoztatására hűséges krónikásként.

Mindenek előtt röviden, a későbbi események értelmezéséhez szükséges mértékben visszatekint az 50-es évek Zalaegerszegére, majd a forradalom közvetlen előzményeire.

Akkortájt a megyeszékhely lakóinak 25 % volt földműves, és már 23 % ipari munkás, főként az 1951-52-ben fölépült ruhagyár, tejfeldolgozó és kőolajfinomító jóvoltából. A vármegye alispánjához írt polgármesteri jelentés szerint 1945-ben csupán 9 „gyárszerű ipari üzem” foglalkoztatott pár tucat embert. Az említett 3 vállalat mintegy másfél ezret, amelyek nagy része főként a környező községekből ingázott oda-vissza. Ők aztán előbb-utóbb letelepedtek a városban. Létesült Németh János és Németh Gábor üzeméből cserépkályhagyár, Lendvay Pál műhelyéből asztalosipari vállalat, Haász Margit és Györgyfalvy János vegyztisztítójából Kelmefestő-és Vegyztisztító Vállalat, s vágóhídból kinőtt húsipari vállalat a néhány - az olai, az alsóerdei - téglagyárral együtt. A lakosság földműves része, és a 30 százaléknyi köztisztviselő, a 8 %-ot kitevő önálló kisiparos, 2 % kereskedő jószerint tüke, azaz őshonos zalaegerszegi volt. A megyeszékhely valódi

városá válása is csak az 1960-as évek elején kezdődött el. Addig le- és elnyomott kisváros lehetett csak, az őselenségnek államilag kikiáltott Tito Jugoszláviájával közös határ közelében. Novától már csak havonta megújított határsáv-engedéllyel közelíthettük meg Lenti környékét. Mindez bizonyára rányomta bélyegét az itt élők – és az őket vezetők – tudatára is, az általános bizalmatlanság Sztálin és Rákosi gesztusaitól légtérben.

Hiába várta látogatóit a tudományos ismeretterjesztő társulat – a TTIT – az Értelmiségi Klubba, s hiába írt júliusban Dezső János vitaindító cikket a közletről a Zala című napilapban a budapesti Petőfi Kör hangulatát idézve. Az első visszhang Rákosi Gergelytől érkezett Legyen irodalmi élet Zala megyében címmel. Tudni kell, hogy amit ő sürgetett, azt alkalmasint ők ketten testesítették meg, s még néhányan: Pál József, Benkő Károly, Takács Elemér, Lázár Tibor, Bajor Jenő. A klubban többen ültek le a kártyasztalokhoz, mint irodalmi estek székoraiba. Az előbbieket természetesen tartották a kibiceket, ám nem tudták elszívni az úgynevezett fölkért hozzászólókat, akik eleve megszabták a vita menetét, természetesen a pártbizottság szája íze szerint. Maradtak is vagy hármán-négyen, pedig több jeles pesti szerző – például Szabó Pál, Csoóri Sándor elvtárs – is megjelent népesebbnek remélt közönsége előtt.

Ezeknél az irodalmi esteknél nagyobb izgalmat váltott ki Európa első repülőgép-eltérítése 1956. július 13-án: a Budapest-Szombathely-Zalaegerszeg közötti polgári járat 15 utasa – köztük a ruhagyár főmérnöke, majd két évtizedig igazgatója, Szántó György és Komáromy Károly műszaki osztály-vezető – Nyugat-Németországban találta magát, ahonnan aztán vissza is jött. A következő, igaz, meghiúsított gépeltérítési kísérletről a megyei pártlap Zala október 16-i, keddi száma adott hírt, 2 nap múlva pedig ennek kapcsán így írt akkor kihívó merészséggel: „biztosítani kellene a lehetőséget fiataloknak, öregeknek, hogy utazhassanak, lássanak világot, ismerjék meg az embereket. Akik pedig kint akarnak életet alapítani, azok menjenek.” Talán ez az írás is hozzájárult a 10 nap múlva bekövetkezett események hangulati előkészítéséhez.

Október 23-án a mindenkori békés, nyugodt Zalaegerszeg fogadta a Budapestről hazaérkező és mindjárt a megyei pártbizottság kibővített, rendkívüli ülésébe csöppenő másodtitkárt, Szigeti Istvánt, aki első kézből számolt be a budapesti megmozdulásról. A megyét irányító testület azonnal meg is fogalmazta határozatát, amely szerint egyetért a legszélesebb néptömegek követelésével: Nagy Imre legyen a legfőbb párt- és állami vezető, a rádióbeszéd és a Szigeti-jelentés ismeretében pedig Gerő Ernő

pártfőtitkár mondjon le! (Ilyen követelés a megelőző 12 évben még véletlenül sem hangozhatott el, főképpen pedig pártszervezettől nem – F. e. Gy.)

Másnap délután 13 óra 35 perckor a megyei pártbizottságtól azt az utasítást kapta a 33. lövészedred parancsnoka, hogy a Budapestről érkező kocsikat föl kell tartóztatni a város határánál, nehogy „ellenforradalmi elemek” szivároghassanak be, s csak az élelmiszert szállító kocsikat lehet beengedni.

A megyei tanács talán létezése óta először függetlenítette magát a megyei pártvezetőségtől, és olyan táviratot küldött a párt központi vezetőségének és a minisztertanácsnak, amelyben elítéli „a fasiszta csőcselék magatartását.” Ennek idézése azért fontos, mert meghatározta a két nap múlva elkezdődött felvonulások, s főként a megyei tanács előtti tüntetés hangulatát.

A könyv ezt követően is lépésről lépésre tényszerűen veszi sorra az eseményeket. Különlegességként például azt, hogy „Az Útfenntartó Vállalatnál Darvas József igazgató kezdeményezte a munkástanács megalakítását. Darvas a pártbizottságtól kapott utasítás szerint azon igyekezett, hogy a vállalati munkástanácsban továbbra is a párttagoknak legyen döntő befolyásuk. Ezzel a vállalat dolgozói nem értettek egyet. Darvas múltját ismerték... Az előző napi tüntető tömegre olyan megjegyzést tett, hogy 'csőcselék banda, legszívesebben közéjük géppuskáznék'. Darvas személye azért érdekes, mert a föllelhető iratok és a visszaemlékezések szerint is az egyetlen vezető volt a városban, akit bizony megverték a lakásán, amelyet fölforgattak, még vasutasok is. Amúgy ő volt a gúny tárgya: az „örökigazgató”. Ugyanis a szóbeszéd szerint ahányszor csődbe ment az általa irányított cég, annyit kért, bárhová helyezik is, csak igazgató lehessen.

Jó érzékre vall, hogy a szerző megismerteti a mai olvasót – és az akkori résztvevő mai emlékezőket – a forradalmi napok derűjével is a rölapok, falfeliratok révén. Ezek egyike jelzi, hogy a nép pontosan tudta, kik működnek nyilvánosan és kik állnak a hátuk mögött. Íme:

„Keresünk megbízható, minden házkörüli szolgálatra alkalmas miniszterelnököt. Feltételek: büntetett előélet, szovjet állampolgárság garancia. Jó jellem nem szükséges.” Az aláírás: Bulganyin és Hruscsov, Moszkva, Vörös tér 1.” Bulganyin tábornagy akkor miniszterelnök volt, Hruscsov a párt főtitkára.

Más:

„Elvesztettem a nép bizalmát, a megtaláló értékes jutalomban részesül. Aláírta: Kádár J. miniszterelnök. Címe: a 2745-ös tank olajtartálya.”

Vagy:

„Ludas volt Mátyás. Szatirikus hetilap. Az árát már megfizettük.”

A szerzőnek arra is volt figyelme, hogy végigjárja az események helyeit és szinte riportszerűen, azaz helyszíni jelentésként idézze föl a szereplőket is.

Foglalkozik a könyv az egyes közigazgatási szervek ma-

galakulásával, működésével az okmányok alapján. Képet kapunk a szovjet megszállás berendezkedéséről, valamint a Kádár-kormány megalakulását követő régi-új közigazgatási visszarendeződésről, s az ekkor megkezdődött megtorlás arányairól is. Időrendi áttekintés, életrajzi adatok és az alapos jegyzet-fejezet tesztek teljessé az 56-os zalaegerszegi napokról szerzett ismereteinket.

A könyv címlapján a Csány-szobor előtti tüntetés látható.

Csomor Erzsébet - Kapiller Imre '56 Zala megyei kronológiája és személyi adattára I. – II.

Az összesen közel 700 oldalas két testes kötet olvasásakor végigjárhatjuk a megye falvait. Nevek ezrei, az események előkészítői, szervezői, résztvevői bizonyítják, hogy 1956. októberében valóban népfelkelés kezdődött, amely az új közigazgatási szervek létrejöttével a vállalatoknál, a falvakban és városokban forradalomra érlelődött, és már az első napokban a szovjet csapatok kivonásáról szóló követelésekkel, majd – bár Zalára nem jellemző – fegyveres küzdelemmel szabadságharcos jelleget öltött. A bevezetőben a két szerkesztő az olvasó(k) értésére adja, hogy alapvetően a megtorlás időszakának rendőrségi, bírósági adataira, a Történeti Hivataltól megkapott, s ugyancsak az említett szervek által készített okmányokra tudtak támaszkodni, egyéb lehetőség híján. Ha az akkor szokásos, finoman szólva is túlzó minősítéseket lehántjuk a szövegről, többé-kevésbé pontos képet kaphatunk. Mindig az adott pillanat dönti el, hogy ki melyik oldalon áll. Csak a történelem adhat erről pontos és érvényes ítéletet. A történész ugyanis nem a vissza- és megemlékezések ingatagságát és személyességét tartja zsinórmértéknek – az más műfaj. A történész okmányok, eredeti iratok tanulmányozásával vizsgálja és elemzi az adott – esetünkben az 1956-os – időszakot. A kötet szerkesztői úgy vélték, hogy az országban harmadikként, kézbe adhatják jószerint évtizedes, hátgörnyesztő kutatásuk eredményét, s ezért köszönet illeti őket.

Volt, ahol kidobolták, másutt forradalmi falugyűlésen vette a lakosság örömmel, hogy eltörölték a Rákosi-rendszert. A kötetek jársonként veszik sorra naptári pontossággal, hogy hol, mikor, kik, mit cselekedtek és milyen eredménnyel. A településen lezajlott eseménysor tartalmazza a résztvevők nevét, tisztségét és beosztását, majd a teljes névsorból azt is megtudhatjuk, hogy ezért kinek milyen sors jutott: a bebörtönzés, a rendőri felügyelet, az elbocsátás, az alacsonyabb beosztásba helyezés, az állandó zaklatás, és a megtorlás „finomabb” változatai.

A megye 261 települése közül 234-ről kapunk adatokat.

Amint arról a könyvek sajtó-bemutatóján Molnár András igazgató és Káli Csaba, helyettese elmondta, a hiányzó 27 településen vagy semmi különösebb esemény sem történt, vagy az ott lakók inkább a közeli városokban lezajlott tüntetések, felvonulások részesei voltak.

Az akkor keletkezett iratokból következően leginkább a zalaegerszegi, a nagykanizsai, a lenti és az olajvidéki eseményekről maradtak fenn adatok, névsorok, jegyzőkönyvek.

A leírásokból újra átélhetők az események, amelyek az első napon azonos forgatókönyv szerint alakultak: mindenütt leszedték vagy leverték a vörös csillagokat, a vörös zászlókat, a népköztársasági címereket, a Lenin-Sztálin-Marx-Engels és Rákosi képeket szemétre hajtották, majd megalakultak a hol forradalminak, másutt nemzetinek nevezett tanácsok, bizottságok és bizottmányok, munkástanácsok, nemzetőrségek, amelyek megkezdték a kommunista vezetők kiszorítását – az olajiparban egyúttal más, legtöbbször kétkezi beosztásba helyezését – a hatalomból. Ezt követően kezdték el megszervezni a gazdasági, a politikai életet, a közigazgatást, a közbiztonságot. Ezzel akarták elejét venni – a megyei forradalmi tanács határozata szerint – például a tsz-vagyon megkezdett széthordásának, sőt gyűjtogatásnak.

Az adatok, leírások azt bizonyítják, hogy sehol sem akarták a régi – a Horthy nevével jelzett – rendszer, a tőkés és földbirtokosok hatalmának visszatérését. A személyi adattár tanúsága szerint az 1945 előtti zalai gazdasági-politikai elit tagjai közül szinte senki sem volt megtalálható az események résztvevői, irányítói között.

Az adattár a nevében hordozza a műfaját. Csak adatokat, eseménysorokat közöl. A miértekre nem ad választ.

A szerzők szerint ez az eltervezett, később megjelenő, átfigó tanulmány kötetben lesz megtalálható.

A két kötet címlapján a bázakerettyei, október 26-i eseményeket örökítette meg a pusztaszentlászlói Csonkás Károly, aki maga is az olajiparban töltötte el munkás éveit.

A II. kötet végén pontos névmutató igazítja el az olvasót, ki mikor és miként szerepelt az eseményekben, és hol található a könyvek lapjain.

Káli Csaba

Zalaegerszeg az „ötvenes években”, 1947 – 1956

Az ugyancsak a Zalaegerszegi füzetek sorozatban, a 9. kötetként megjelent könyv előszavából megtudjuk, hogy a fiatal szerző szerint „Leginkább azonban épp azon emberek között nincs közmegegyezés e korszak jellemzését illetően, akik koruknál fogva tevékeny alakítói, végrehajtói, tétlen résztvevői, esetleg elszenvedői vagy egyenesen

áldozatai voltak az akkori uralmi szerkezetnek.”

Azt is mondhatnánk, hogy legalább ennyiféle kép sorjázik a ma még élők emlékezetében, később megszerzett ismereteiben és személyes tapasztalataiban. A szerző nagyon jól tesz azzal, hogy a történész tárgyilagos szemével vizsgálja, elemzi, részletezi, vagy összegzi a szerinte már az 1940-es évekkel elkezdődött és 1956-tal véget is ért 50-es években történeteket. Azért hozzá tehetnénk, hogy ezekkel szoros összefüggésben folytatódott azok még az 1960-es évek elején is, amikor az általános közkegyelem révén kijöhettek a testet-lelket meggyőtrő börtönökből, és újra beilleszkedhettek a polgári életbe az 56-os tevékenységükért elítéltek.

Ilyen messzire az években azért sem ment a szerző, mert alapvető föladatának az '56-os események közvetlen előzményei föltárását tartotta, az eredeti levéltári forrásokra támaszkodva. Másokat alig vehetett figyelembe, mert Zalaegerszeg nem tartozott az országos fölmérések első számú célpontjának, sőt, még sokadik számúnak sem. Talán akkor kezdett errefelé fordulni nagyobb figyelem, amikor az 50-es évek elején megkezdődött a nagylengyei kőolajmező föltárása, s ennek nyomán a zalaegerszegi kőolaj-földolgozó, valamint a ruhagyár és a tejföldolgozó létesítése, velük együtt pedig az emeletes és korszerű lakóházak építése. Ezt az érdeklődést is egy türjei és zalaegerszegi Rákosi-beszéd terelte Göcsej felé.

A ma még élő, akkor 15 – 30 évesek érzékletesen láthatják viszont egykori Zalaegerszegüket, ahol egy párt lett a több pártból és 1 megyei újság a pártlapokból, egyetlen nyomda a néhányból. A Fuchs és Grósz építőipari nagyvállalkozó családi házába költözött a Zala szerkesztősége. Az egyetlen pártbizottság székhelye lett az egykori csendőr laktanya a Csány-szobor mellett, az utca keleti oldalán. Megalakult 1950. augusztus 15-én a városi tanács is, amely a mai Göcseji Múzeumban rendezkedett be, a tanácselnöki szoba ablakából végig lehetett látni a Kossuth utcán a Csány-szoborig. Akkor ugyanis alig volt forgalom a lovaskocsikat, a tehénfogatokat, gumikerekes fuvaros-alkalmatosságokat leszámítva. Körülbelül ilyen sűrűségű volt a város közléte is.

Ráadásul Sztálin parancsa alig pár éve ütötte el a német megszállókat – igaz, szovjet segítséggel – kiverő, partizán-hadsereget irányító Tito Jugoszláviáját az akkor béketábornak nevezett és a Szovjetunió érdekövezetébe tartozó ország-csoportból. Magát a partizánvezért az imperializmus láncos kutyájának „becézte,” valamennyi gúnyrajzon így is jelent meg. A május 1-i felvonulásokon Marai György hentes alakította ezt a szerepet, láncsal a nyakában, kezében a véres bárdal....Nos, ez a határmentiség pedig a várost láncolta le.

Mindezek a körülmények, valamint az állandó áruhiány az éberség szakadatlan fokozásának – magyarul a kölcsönös bizalmatlanság és följelentgetések – légköre fojtogatta a várost.

Ennek a megyeszékhelynek a kutatását tűzte ki célul a

szerző, aki még a városi folklórnak olyan csemegéjét is előbányászta, hogy az akkori tanácselnök hölgy és a városi párttitkár románca miatt kellett sürgősen eliszkolnia a városból Seress János elvtársnak. Ennyiből is látszik, hogy bár történeti pontosságú a szöveg, mégis jól olvasható, helyenként színes leírásokkal tarkítva.

Például az a rész is, amelyből kiderül, hogy a rendőrség, az ÁVH, a határőrség és a munkásszállók népe egyre növekvő igényei alapján fölvirágzott a kocsmajárás, egyéb kulturális intézmények híján. Estelente rengeteg látogatója volt a Deák-téren pompázó „sóhajok bokrainak”, a Jákum utca bezárt nyilvánosháza helyett...Nyomasztó volt a lakáshiány is: 1956 nyarának végén már 15000-16000 lakáskérélem tartott nyilván a városi tanács, egy-egy lavóros, udvari budis, ágyból, asztalból, szekrényből álló albérelti szobáért pedig fél havi fizetést, 500-600 forintot is elkértek a háziak.

Természetesen részletesen nyomon követhetők a könyvben a legfontosabb gazdasági-társadalmi mozgások, minde- nek előtt az első 5 éves terv nagyberuházásairól, a nagyok árnyékában a kisüzemek fejlesztéséről, a helyi társadalom átalakításáról írott fejezetekben. Külön figyelmet érdemel mindezek nyomán a szellemesen kamaszodónak nevezett várost, annak építészetét, az út- és csatornahálózatok létesítését leíró, vagyis a várossá válást bemutató rész. A 200 oldalnál is karcsúbb kötet kétségtelen nyeresége a várostörténetnek.

A történeti kötelesség és figyelmesség természetesen itt is könyvészeti, levéltári és egyéb rövidítésekkel, névmutatóval segíti elő az olvasók tájékozódását.

Rosta Sándor - Varga Lajos Zalai '56-osok visszaemlékezései – Adalékok a forradalom történetéhez.

Ami a Csomor Erzsébet - Kapiller Imre szerkesztette adattárba annak jellegzetessége miatt nem kerülhetett bele, azt tartalmazza az ugyancsak börtönviselt szerkesztő-társal, az aranyodi - ma is ott él - Varga Lajossal közösen közreadott félezer oldalas könyv: az események résztvevői, szervezői, alakítói visszaemlékezéseinek sorát.

A szerkesztők fél évtizednél is többet sínylődtek, gyötrődtek át a Kádár-rendszer különböző börtöneiben, kiszabadulásuk minden reménye nélkül. A többi visszaemlékező vagy kimenekült az országból, vagy ennél jóval rövidebb – bár még így is hosszú – szabadságvesztést kapott '56-os részvételért.

Mi is volt ez a tevékenység?

A már ismertetett könyvek adatai és a résztvevők visszaemlékezései szerint is a szocialista jellegűnek vélt gazdasági-társadalmi rendszer megjavítása, akkori szóhasználatnál emberarcúvá alakítása, a korábbi, népnomorító, agyzsugorító Rákosi-féle és az ÁVH-val kordában tartani

akaró, az országot csődbe kergető proletárdiktatúra eltörlése, helyileg a kis-Rákosik elzavarása, a rend és közbiztonság megtartása, de az új, a népakaratból fakadó közigazgatás szerveinek kialakítása is.

Miről írtak a szerzők?

Például a megyei forradalmi bizottság vezetőinek peréről az egyik vádlott, Pék József szólt; Bálizs Rafael arról, hogyan vittek élelmet Zalaegerszegről – Zala minden szögletéből sokszor tíz tonnányit – Budapestnek. A két szerkesztő letartóztatásának és börtönéveinek gyötrelmeivel ismertet meg, dr. Dobszay János akkori járási ügyész a Lentiben zajló forradalmi napokat és azok szervezőit idézi föl, Németh István arról írt, hogy tolvaj volt a börtönparancsnok, Pajor Csaba riportjának címe ez: A halál oka: fulladás – a Lovásziba küldött gúnyorosnak is fölfogható hivatalos értesítés szerint. Magyarul pedig fölakasztás.

Lentitől Zalaegerszegen át Zalaszentgrótig, Vasboldogaszonytól Kustánszegig, Nagykanizsától Gellénházig terjed a visszaemlékezők sora és az események területi elhelyezkedése a vastos kötetben, amelynek a felét eredeti okmányok teszik ki: bírósági tárgyalások iratai, személynévtári akták, semmisségi ítéletek.

A sajtószemle az akkori napok hangulatából idéz történeteket, amelyeket a közölt versek csak kiegészítenek. Az ajánlott irodalom ahhoz segíti az olvasót, hogy a lehető legteljesebb tájékoztatást kapja a magyar nép 1956-os megmozdulásáról, amelyet zalai eseményekkel gazdagított a Rosta Sándor – Varga Lajos szerkesztette könyv. Kitűnő segítője lehet a tanításban valamennyi történelemtanárnak.

Képek teszik szemléletessé a Zala Megyei '56-os Hagymányórzó Egyesület (felelős kiadó Hajdu Gyula) és a PO-FOSz zalaegerszegi szervezete (elnöke Csabai Hugó) közös kiadásában augusztus közepén megjelent kötetet.